

վերջ տալու 1919-ի խայտառակ ընտրութիւններով ստեղծուած այս դրութեանը, որպէսզի թիֆլիսի ազգաբնակիչութիւնը, եւ առաջին հերթին թիֆլիսաբնակ հայերը, որոնց շահերը սերտօրէն կապուած էին քաղաքային ինքնավարութեան հետ, հնարաւորութիւն ստանան խօսք ստելու դէժ իրենց վերաբերող հարցերում...

Տնտեսական ճնշումների մասին չենք խօսում, որովհետեւ նրանք ընդհանուր առմամբ նոյն բնոյթն ունէին եւ նոյն ձեւերով էին շարունակուում, ինչ որ պատերազմից առաջ: Ինչպէս այն ժամանակ, նոյնպէս եւ հիմա, կենդրոնական եւ տեղական իշխանութիւնները ծանր տուրքերով եւ զանազան խոչընդոտներով արգելք էին հանդիսանում վիրահայ ժողովրդի տնտեսական վերականգման գործին:

Այս ամէնի հետեւանքով, վիրահայ ազգային փոքրամասնութիւնը պատերազմից յետոյ աւելի իրաւագուրկ եւ ճնշուած էր զգում իրեն, քան պատերազմից առաջ: Նրան շարունակ զգալ էին տալիս, որ ինքը հանդուրժուում է միայն Վրաստանում եւ ոչ թէ նկատուում իրբեւ մի ազգային փոքրամասնութիւն, որ, քաղաքացիական ընդհանուր իրաւունքների հետ միատին, կարող է յաւակնութիւն ունենալ ազգային-մշակոյթային իրաւունքներ եւս ստանալու տիրող ցեղից եւ կառավարութիւնից:

Եթէ ժողովանիան եւ իր ընկերները չէին զգում կամ չէին ուզում նկատել վիրահայ ժողովրդի այս հոգեկան վիճակը, մենք այդ շատ լաւ զգում եւ նկատում էինք Հայաստանում, ուր, սկսած 1919-ի կէսերից, ամէն օր խումբ-խումբ հայեր էին գալիս Վրաստանի այլեւայլ կողմերից հաստատուելու համար, որովհետեւ, ինչպէս նրանք էին ասում, Վրաստանում սպրեյն այլեւս անկարելի էր դարձել:

Արդար լինելու համար պէտք է ասենք, որ Հայաստանի ղեկավար շրջանները շատ էլ դժգոհ չէին վիրահայ ժողովրդի համար ստեղծուած այս կացութիւնից եւ ոչ էլ շահագրգռուած, որ վրաց կառավարութիւնը աւելի բարեացակամ վերաբերմունք ունենայ դէպի այդ ժողովրդը: Հայաստանն այդ ժամանակ՝ իր սահմանների ընդարձակման հեռանկարի առաջ կանգնած՝ ազգաիսաւաքման քաղաքականու-

թիւն էր հետապնդում, եւ նրա համար ձեռքնուտու էր, որ ինչպէս դրսի հայութեան միւս հատուածները, նոյնպէս եւ վիրահայկական հատուածը վերադառնային դէպի մայր երկրի ծոցը: Դրա համար էլ, վրաց կառավարութեան ըստ ինքեան անհանդուրժելի ընթացքը, որ այլ պարագաներում անպատճառ դիտողութեան կ'ենթարկուէր Հայաստանի կառավարութեան կողմից, այս ժամանակաշրջանում անտես էր առնուում, որովհետեւ նա նպաստում էր յիշեալ ազգահաւաքման գործին: Սակայն, ինչդերն այն չէ, թէ Վրաստանի վարիչները քաղաքականութիւնը՝ վիրահայ ժողովրդի հանդէպ՝ ինչքա՛ն էր համապատասխանում կամ հակասում Հայաստանի շահերին, այլ այն, որ այդ քաղաքականութիւնը, հայկական ազգային փոքրամասնութեան խնդրում, շարունակուում էր ընթանալ նախապատերազմեան շրջանի հին ուղիներով, որոնց մէջ մխրճուել էր ժողովանիայի սոցիալիստական կառավարութիւնը ինքնաբերաբար կամ վրաց ազգայնական հոսանքների ճնշման տակ:

Ճակատադրի քմահաճոյքով, այս քաղաքականութիւնը պէտք է մի անգամ եւս հանդէս դար իր աշխարհակ մերկութեամբ, ինչպէս այդ եղաւ 1918-ի վերջին օրերին, հնի ընդօրինակութիւնը կատարեալ դարձնելու համար: —

1920-ի Նոյեմբերին բոլշեւիկները գրաւեցին թիւրքական արշաւանքից ուժասպառ Հայաստանը եւ Սորհրդային կարգեր հաստատեցին այնտեղ: Իրերի տրամաբանութեամբ, բոնադրաման եւ խորհրդայնացման հերթը շուտով պիտի հասնէր Վրաստանին: Ուրիշ խօսքով՝ պիտի իրականանար այն նախազգուշացումը, որ մենք, թիւրքական վերջին արշաւանքի օրերին, արել էինք Վրաստանի վարիչներին եւ որը ինչպէս գիտենք, մեզնից առաջ ձեւակերպել էր Ծերեթեյիւն, Ինտերնասիոնալի Լիգերնի Սորհրդաթողովում՝ ասելով. «Եթէ Հայաստան խեղդուեց՝ Վրաստանի անկախութիւնը վերջացած է»: Եւ իրօք, Հայաստանի նուաճումից հազիւ երկու ամիս անց՝ բոլշեւիկները շարունակեցին իրենց առաջխաղացութիւնը դէպի Վրաստան:

Վրաց կառավարութիւնը հակամէտ չէր յանձնուելու բոլշեւիկներին առանց դիմադրու-